

КНИГОЗНАВЧІ ЗВ'ЯЗКИ С. СІРОПОЛКА З УКРАЇНСЬКИМ НАУКОВИМ ІНСТИТУТОМ КНИГОЗНАВСТВА

У публікації на архівних і опублікованих матеріалах розкриваються книгознавчі зв'язки С.О. Сірополка з УНІКом, головною книгознавчою установою республіки в 1920-х рр. Використано документи архіву УНІК, публікації з журналу «Бібліологічні вісті», з інших видань УНІК, а також листування директора Інституту Ю.О. Меженка. Основна теза – у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. в Києві та по всій Україні ім'я та бібліотекознавча й книгознавча діяльність С.О. Сірополка були добре відомі спеціалістам.

Ключові слова: Сірополко, Український науковий інститут книгознавства, УНІК, «Бібліологічні вісті», Меженко, Довгань.

Український науковий інститут книгознавства (УНІК) було створено в Києві в 1922 р., коли Степан Онисимович Сірополко вже перебував в еміграції. Але УНІКу, штат якого налічував усього від 6 до 9 осіб, вдалося залучити до спільної активної наукової і науково-практичної роботи широке коло книгознавців, бібліотекознавців, бібліографів, у т. ч. емігрантів. Це відбувалося через запроваджену Інститутом систему «бібкорів», тобто бібліотечних кореспондентів: УНІК офіційно, на бланку установи, звертався до певної особи з проханням взяти на себе обов'язки представника Інституту в цьому місті чи країні, популяризувати діяльність УНІК, для чого Інститут надсилав свій журнал чи інші видання, а також інформацію про заходи, наукову роботу, плани тощо. С. Сірополко також був таким представником УНІК у Чехії. В першому номері празького журналу «Книголюб» (1927 р.) він опублікував відповідну статтю про УНІК [1]. Одночасно, кореспондент УНІКу мав інформувати Інститут про книгознавче та бібліотечне життя свого міста чи країни. Таким чином Інститут одержував різноманітні матеріали, більшість з яких публікувалися (переважно у багатющій рубриці «Хроніка», хоча були і наукові статі) на сторінках журналу УНІК «Бібліологічні вісті», що випускався Інститутом з 1923 по 1930 р. включно. Серед повідомлень були замітки про теми наукових розробок, над якими працюють вчені в Україні, Росії, Польщі, Чехії та інших країнах (дуже корисно для координації наукових тем), про заходи, виставки, громадські об'єднання, зокрема і в українській еміграції. Журнал охоче залучав С. Сірополка до співпраці, як, власне, і інших діячів еміграції.

Так, у рекламній листівці щодо передплати журналу завжди подавався надзвичайно широкий перелік осіб, які співробітничали з «Бібліологічними вістями», у т. ч. завжди згадувалося ім'я і С. Сірополка з уточненням: (Прага). Лише в листівці в № 4 за 1930 р. (на титулі позначено дату виходу 1931 р.) – останньому номері журналу перед його закриттям – прізвище Сірополка відсутнє. Насправді в журналі було опубліковано 2 статті С. Сірополка в рубриці «Хроніка» та 9 публікацій, в яких згадано його ім'я, його діяльність. Зокрема, в № 1–2 за 1925 р. розміщено його статтю «Український відділ в бібліотеці Слов'янського інституту в Празі» (підп. С.) та в № 4 за 1929 р. статтю «Видавничу та бібліотечну діяльність товариства «Просвіта» у Львові за 60 років свого існування» (підп. Ст. С-ко).

Щодо публікацій в «Бібліологічних вістях» про С. Сірополка, можна назвати згадку про нього ще в першому, випущеному друкарським способом (два

попередні випуски друковані на машинці), номері журналу – № 3 за 1923 р. У рубриці «Праця бібліологів» сповіщалося, що С. Сірополко «виготовив до друку «Бібліотекознавство» (с. 44). Гурток бібліологів, який, власне, брав участь у збиранні інформації та редагуванні «Бібліологічних вістей», а саме Ю. Меженко, Я. Стещенко, М. Іванченко, добре був обізнаний про бібліотекознавчу діяльність С. Сірополка – коло вітчизняних діячів книжкової та бібліотечної справи було не досить великим. Та й за публікаціями, в т.ч. в київському журналі «Книгарь» (1917–1921), що певною мірою можна вважати передвісником «Бібліологічних вістей», особа Степана Онисимовича була добре відома спеціалістам. Для прикладу, в випуску «Книгаря» за серпень-вересень (№ 12–13) за 1918 р. була надрукована програма Всеукраїнського з'їзду бібліотекарів, запропонована членом організаційної комісії з'їзду С.О. Сірополком. За справедливим твердженням Т.І. Ківшар, опрацьовану ним програму «можна вважати своєрідною концепцією бібліотечної справи України 1918–1919 років, у якій були визначені головні завдання її розвитку» [2].

1925 року «Бібліологічні вісті» (с. 155) сповіщали про зміст № 4 журналу «Українське книгознавство», що випускався в Подєбрадах (Чехія); серед авторів цього номеру згадано і С. Сірополка.

Влітку 1926 р. в Празі відбувся Міжнародний з'їзд бібліотекарів і друзів книги. Степан Сірополко брав активну участь у підготовці та проведенні з'їзду. Український науковий інститут книгознавства було також запрошено: в архіві УНІК, що зберігається в Інституті рукопису НБУВ, є відповідні документи [3], зокрема, власноручний лист Сірополка до УНІКу та програма української виставки під час Міжнародного з'їзду. На з'їзд планували їхати від Інституту директор – Юр Меженко, та учений секретар – Микола Іванченко, але дозволу чи відрядження вони, звісно, не отримали. Натомість УНІК відправив на з'їзд 18 книг і 4 зразки видавничих знаків Інституту для експонування в українському відділі на виставці. По одержанню цих книжок Д. Антонович писав УНІКу: «В загальному каталозі виставки буде заакцентовано, що книжки ці видані найвищою українською бібліологічною інституцією» [4]. Оскільки від УСРР на з'їзді так і не було представників, по закінченні з'їзду Степан Сірополко на початку серпня надіслав на власному бланку (в лівому куті надруковано «Степан Онисимович Сірополко») лист Інституту, рукописний оригінал якого збережений в архіві УНІК: «На нараді українських делегатів Міжнародного бібліотечного з'їзду було ухвалено вироблений проект статуту Товариства прихильників української книги надіслати до центральних бібліотечних установ В. України, Галичини та Підкарпатської України з проханням обговорити цей проект статуту та приступити до заснування Товариства або його філії. Нарada однодушно визнала за бажане, щоб Товариство було засновано на В. Україні з місцем осідком Товариства в Києві, а в інших українських землях і емігрантських колоніях було утворено філії Товариства <...>. Маю шану від імені ініціативної комісії звернутись до Інституту з палкавим проханням взяти на себе почин заснування в Києві Товариства прихильників української книги, а також подати свої міркування щодо самого проекту Статуту, який до цього долучається. З правдивою пошаною Степан Сірополко» [5]. І на наступних двох аркушах машинопис Статуту Товариства, 22 §. Зокрема, § 1. «Метою товариства є сприяти розвитку української книжки. § 2. Для досягнення цієї мети товариство має: а) видавати періодичні органи та різні друки в галузі українського книгознавства; б) скликати наради та з'їзди в справах, зв'язаних з книжковою продукцією та поширенням книги;

в) організувати книжкові виставки, бібліотеки, книгарні, книгозбірні; г) улаштувати лекції та курси з галузі українського книгознавства; д) входити в зносини з різними аналогічними установами як українськими, так і чужеземними» [6].

Слід зазначити, що саме завдяки такому листуванню УНІК мав можливість інформувати широку фахову аудиторію зі сторінок «Бібліологічних вістей» про значні події. Так, у № 1 за 1926 р. був анонс майбутнього з'їзду, названо установи-організатори, згадано про плановану виставку українського друку, подано перелік доповідей [7]. У № 3 за цей же рік подано вже ґрунтовну статтю з оглядом результатів з'їзду – «IV Міжнародний бібліологічний з'їзд (Конгрес бібліотекарів і прихильників книги)», а в примітці зазначено, що резолюції з'їзду, в якому брало участь 600 делегатів з 30 країн, подав в перекладі з чеської та французької С. Сірополко. Крім того, в цій же статті повідомляється, що до складу президії четвертої секції, присвяченої стану наукових бібліотек, входить українець проф. С. Сірополко, і було заслухано його реферат «Бібліотечна справа на Україні в минулому та тепер в зв'язку зі станом духовної культури» [8].

З іншого боку, співробітники УНІКу зверталися до вчених-емігрантів листами, в яких інформували про свою діяльність і заохочували до співпраці. Для прикладу наведемо цитату з листа Юрія Меженка до Володимира Дорошенка від 28 вересня 1928 р.: «От і тепер ми дискутуємо справу «українського бібліографічного репертуару», а до нас не озвалися ні Ви, ні І. Кревецький, ні Сірополко, ні Биківський, ні будь-хто інший, а нам здається, що це питання важливе і актуальне» [9].

Треба особливо підкреслити ту велику роль, яку відігравали «Бібліологічні вісті» за кордоном в справі піднесення авторитету вітчизняної культури. Зокрема, С.О. Сірополко високо оцінював «Бібліологічні вісті». У статті «Боротьба з «українським націоналізмом» на Радянській Україні» в газеті «Діло» за 15 серпня 1931 р. він підкреслював, що журнал виходив «без усякої домішки марксистсько-ленінської теорії, без використання діалектично-матеріалістичного методу». Пропаганди марксизму-ленінізму на сторінках «Бібліологічних вістей» дійсно не було, та й не повинно було бути, адже це фаховий книгознавчий, а не політичний журнал. При цьому можемо категорично стверджувати, що в журналі жодного разу не було надруковано нічого ворожого радянській владі. Публікації вчених-емігрантів С. Сірополка, Л. Биковського, І. Огієнка, І. Борщака становлять справді наукові твори, цікаві фахівцям в незалежності від місця проживання їх авторів.

Але в публікаціях 1931 року, коли відбувся справжній розгром УНІКу, картина була представлена зовсім інша. Дісталось не тільки штатним співробітником інституту, але й деяким з тих, хто лише епізодично друкувався у виданнях УНІК, зокрема й Степанові Сірополку. Цитує статтю К. Довганя «Класова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті» з журналу «Критика» (1931, № 7–8): «Коли візьмемо, прикладом, празький емігрантський журнал «Книголюб», що його редагує Сірополко, то побачимо, що цей журнал сповнений лютих ворожих вихваток проти нашого будівництва, проти Радянської України» (с. 56). Або далі: «У добродіїв Сірополків та Зленків «революційного» запала лише на брудні наклепи на СРСР та на те, щоб польокайському [по лакейські? – Г. К.] лизати черевики чеського буржуа» [с. 57]. Такі тези не були підкріплені конкретикою, а лише притягнуті «за вуха», і зовсім не пов'язані зі змістом наведених цитат з «Книголюба». Певні звинувачення сьогодні можна трактувати тільки позитивно. Наприклад, фраза з першої сторінки № 1–2 «Книголюба» за 1928 р. – «Українське товариство прихильників книги в Празі з щирим почуттям приєднує й свій голос на пошану Х-річчя Чехо-Словацької рес-

публіки, разом з сердечним побажанням дальшого розвитку матеріальної й духовної культури Чехословацької республіки на щастя й славу всіх народів, у ній суцїх» – трактується К. Довганем так: «Ось якою мовою розмовляють з своїми хлібодавцями спроституйовані панове з «Книголюба», що живляться недоїдками з столу чеської буржуазії... Панове Сірополки дуже добре знають своє місце, свою роль найманих «ідеологів» готованої проти СРСР інтервенції» [там само, с. 57].

Інколи напади неграмотних аспірантів УНІК на С. Сірополко сьогодні викликають просто посмішку, адже стверджують, мимоволі, що він таки був відомим діячем. Так, на засіданні «Товариства войовничих матеріалістів – діалектиків» у Києві 29 травня 1931 р. «тов. Чабанюк» (що це за книгознавець, що він опублікував, хто його пам'ятає?), критикуючи статтю М. Ясинського «Бібліографія України» у виданні ВБУ, дорікає, що той не говорить «про політичну фізіономію» «Книголюба». Цитую: «Ми знаємо, товариші, хто є ідеолог цього самого «Книголюба», знаємо, що на чолі цього «Книголюба» стоїть відомий усім нашим бібліотечним і бібліографічним робітникам Сірополко – український емігрант» [10]. Ми теж сьогодні знаємо, хто такий Степан Сірополко, причому впевнені, що знаємо об'єктивніше та достовірніше, ніж тоді.

Саме Степан Онисимович Сірополко був одним з небагатьох, хто виступив у 1931 р. на підтримку УНІКу, його директора Юрія Меженка та інших вчених. Крім вище названої статті в газеті «Діло», яка мала значний резонанс в Радянській Україні, він опублікував також у випуску № 3–4 «Книголюба» за 1931 р. статтю з саркастичною назвою: «Прорив» на книгознавчому фронті на Сов. Україні» [с. 124–130] та інші матеріали. На думку деяких сучасних дослідників, зокрема російського бібліографа Є.К. Соколинського [11], захист Ю. Меженка і УНІКу з боку редактора «Книголюба» був нерозумним, бо викликав зливу нових звинувачень. Так, той же Кость Довгань, колишній аспірант Ю. Меженка, суворо дорікав уже в 1933 р. Меженкові, що той не відмежувався публічно від солідарності («петлюрівського лейб-книгознавця Сірополка», «петлюрівського теоретика», як Довгань його тут назвав [12]. Проте Ю.О. Меженко не відмовився від С.О. Сірополка. В 1940-і роки він включив відомості про його праці до складу тому з бібліографічної періодики, а в 1960-ті, коли відповідав у листі російському колезі П.Н. Беркову на питання щодо празьких бібліофільських видань, зазначив: «О таких изданиях теперь принято или умалчивать, или ругать. Я предпочитаю первое» [13].

Втім, не тільки К. Довгань тоді недобрим словом згадавав С. Сірополка у зв'язку з УНІКом. Наприклад, у «Наукових записках УНДІК» 1933 р. опублікована стаття Я. Керекеза «Шляхами націоналізму та формалізму», з підзаголовком «Методологічні засади Ю. Меженка в книгознавстві», в якій С. Сірополка, поряд з І. Огієнком і Л. Биківським, було названо «творцями націонал-фашистського книгознавства в еміграції» (с. 31).

Щодо УНІКу, він після таких звинувачень був реорганізований і перепрофільований на потреби «соц. будівництва», повністю змінив штат співробітників, а врешті-решт став інституцією непотрібною, бо не презентував наукової думки. З половини 1930-х рр. українські книгознавчі дослідження відбувалися лише в емігрантських осередках. Їм, як справедливо підкреслював польський дослідник К. Мігонь [14], бракувало наукової глибини робіт УНІКу, вони частіше стосувались освітняських проблем функціонування книги. В більшості випадків навіть ця скромна популяризаторська праця любителів української книги спиралася на теоретичні підвалини УНІКу і свідчила про вплив його діяльності.

Список використаних джерел:

1. Сірополко С. Книгознавство на В. Україні; Український науково-дослідний інститут книгознавства в Києві за 1925–1926 рр. // Книголюб. – 1927. – Т. 1. – С. 11–19, 62–65.
2. Степан Онисимович Сірополко (1872–1959) : біобібліогр. покаж. / НБУВ; уклад. Т.І. Ківшар. – К. : НБУВ, 2012. – С. 16.
3. НБУВ (Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського). ІР (Інститут рукопису), ф. 47 (УНИК), спр. 64.
4. Там само, арк. 8.
5. Там само, арк. 19.
6. Там само, арк. 20–21.
7. Міжнародний конгрес бібліотекарів і друзів книги // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 1. – С. 74.
8. IV Міжнародний бібліологічний з'їзд (Конгрес бібліотекарів і прихильників книги) // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 3. – С. 80–82.
9. Лист до Володимира Дорошенка № 18 за 28.IX.1928 // Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969). – Л. : ЛНБ ім. В. Стефаніка, 2002. – С. 81–82.
10. Клясова боротьба в книгознавстві: Стенограма засідання Київського товариства воєвничих матеріалістів-діалектиків 29 травня – 1 червня 1931 року. – К., 1932. – С. 45.
11. Соколинский Е.К. Ю.О. Меженко: Библиограф на ветрах истории / Е.К. Соколинский. – СПб. : РНБ, 2007. – С. 83–84.
12. Довгань К. На височинь завдань другої п'ятирічки / К. Довгань // Проти буржуазних теорій у книгознавстві: наукові записки Українського науково-дослідного інституту книгознавства. – К., 1933. – Т. 1. – С. 2.
13. Петербурзька філія архіву РАН, ф. 1047, оп. 3, спр. 424, арк. 9.
14. Migoń K. Księgoznawstwo ukraiński ewdwudziestolecinmiędzywojennym // Studia i Książce. – Wrocław, 1970. – Т. 1. – S. 34.

На архивных и опубликованных материалах раскрываются книговедческие связи С.А. Сирополко с УНИКом, главным книговедческим учреждением УССР в 1920-х гг. Используются документы архива УНИК, публикации журнала «Бібліологічні вісті», других изданий УНИК, а также переписка директора Института Ю.А. Меженко. Основной тезис – в 20-х – начале 30-х гг. XX в. имя, а также библиотековедческая и книговедческая деятельность С.А. Сирополко были хорошо известны специалистам как в Киеве, так и во всей республике.

Ключевыя слова: Сирополко, Украинский научный институт книговедения, УНИКА, «Бібліологічні вісті», Меженко, Довгань.

In the article the connections in Science between S. Siropolko and Ukrainian scientific institute of book sciences (UNIK) in the 1920th years are investigated. The documents from the UNIK archive, publications from the journal «Bibliological news» («Bibliolohichni visti»), correspondence by J. Mezenko, the director of UNIK, have been analyzed. The main consequence of the article is that in the 20–30th years of XXth century S. Siropolko and his scientific activity was well known in Kyiv and all over Ukraine.

Key words: Siropolko, Ukrainian Research Institute Bibliology, Unica, «Bibliolohichni news» Mezenko, Dougan.

Отримано: 30.06.2012